

Kádár János történelmi teljesítményét még kritikus elmék is azzal védelmezték uralmának évtizedeiben, és azóta is, hogy 1956. november 4-én elkövetett árulása, és uralmának első, véres éve elkerülhetetlenek voltak. Függsünk a Szovjetuniótól, melyet Jaltában az összes nagyhatalom előre jóváhagyott és szentesített, a mondott időszakban nem engedélyezett a számára más politikát. Kádár tehát csak azt tette, amit valakinek mindenképpen meg kellett volna tennie, később viszont optimálisan használt fel így megszerzett pozícióját. Több húst és több szabadságot biztosított országának, mint ami geopolitikai zónánk többi nemzetének kijárt, sőt még valami polgárosozadóra emlékeztető folyamatot is megindított a rendszerváltozás előtt azáltal, hogy a piacgazdaság csökevényes elemeinek helyet szorított a tervgazdaság rendszerében. Aki tehát Kádárt elsősorban árulása, a kivégzések és egyéb megtorló intézkedések alapján ítéli meg, olyan tettek alapján, amelyeket semmi képp sem lehetett volna megúszni, az moralizál, vagyis elvont erkölcsi pártosszal közeledik konkrét történelmi folyamatokhoz.

Ezzel a felfogással szemben én azon a véleményen voltam és vagyok, hogy minden korszak minősíti a hőseit, azokat az embereket tehát, akik létrehozták, és akik arcukat kölcsönözték neki. „Ő nem közénk való” – sóhajtott fel 1860-ban Arany János, így fejezve ki, hogy Petőfi Sándor nem bírta volna tüdejére szívni a kiegyezésre készülődő önkényuralom levegőjét. Ha egy korszaknak tömeggyilkosságra is képes áruló kell, akkor ez az áruló megjelenik, és elvégzi feladatát, amibe az is beletartozik, hogy magához kompromittálja az értelmiség elitjének nagy hányadát, és az ország közvéleményét. Moralizáló akkor volnék, ha abban hinnék, hogy magasrendű erkölcsi szükségletek tartósan maguk alá gyűrhetik a velük összeegyeztethetetlen hatalmi vi-

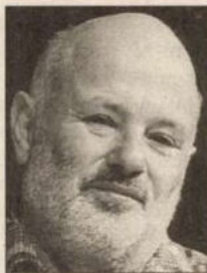
Moralizálás és morális mérce

szonyokat. Én ezt nem hiszem, sőt, elfogadom, hogy Kádár történelmi kényszernek vagy szükségletnek köszönheti szerepét. De ez a szerep nem egy Kosuthért, Deákért vagy Nagy Imréért, hanem éppen őerte kiáltott. A kényszerű feladat meghatározza annak az embernek – és korának – az erkölcsi színvonalát, aki végrehajtására vállalkozik.

A „moralizálás” szó egyébként már hívó kommunista koromban, 1952-ben is bizalmatlansággal töltött el. A rossz emlékü Déry-vitában Révai József moralizálónak minősítette mindazokat, akiknek a vélekedései nem harmonizáltak az aznapi párthatározatokkal. Már akkor ráébredtem arra, hogy moralizálónak azt nevezik, aki az erőviszonyok mérlegelése nélkül erkölcsi igényeknek ad hangot.

A Mozgó Világ júliusi számában Sajó András rendkívüli tájékozottságra valló, éles elméjű tanulmányt közölt a politikai korrupcióról. „A mai politikában és publicisztikában uralkodó moralizálástól” eltérően Sajó szerint „A korrupció elsősorban a politikai rendszer adott működéséből következik, és nem az erkölcsi rendszer hibája, nem is az egyén rogygyant tartásával függ össze”. A korrupció a politikai struktúra folyamánya, a hatalomgyakorlás része, akárcsak „az egész moralizáló korrupciókárhoztatás”, mely „egyebek között arra szolgál, hogy leplezze a korrupciónak az átmeneti gazdaságokban játszott társadalmi szerepét, nevezetesen azt, hogy a korrupció mára a posztoszocialista rendszerekben az állami zsarolás részeként működik”.

Részletes indoklás nélkül is nyilvánvaló, hogy módszerét tekintve Sajó a Kádár-apológia legfőbb gondolatmenetét folytatja. A politikai korrupcióval éppúgy nem rokonszenvezik, ahogy a hatalomra került Kádár első éveivel sem rokonszenveznek a legtöbben azok közül, akik nagyra tartják az állampárt vezetőjének életművét. Ami rossz, azt Sajó is rossznak

EÖRSI ISTVÁN

„A korrupció foka nem a közösség bizalmától, hanem az elkövetők lehetőségeitől és pofátlanságától függ. Egy korrupt cselekedet akkor is korrupt, ha senkit sem háborít fel.”

mondja, de egyben szükségszerűnek is, akár csak a Kádár-apologéták. Ami pedig szükségszerű, az csak a valóságtól távol eső, elvont és általános – vagyis moralizáló – bírálattal illethető. Sajó ennél is tovább megy: szerinte ez a bírálat egyenesen káros, mert eltereli a figyelmet a tényleges összefüggésekről. Sőt mi több: a korrupció nemcsak nem vezethető vissza erkölcsi okokra, hanem még csak nem is hiba erkölcsi értelemben, és nem függ össze „az egyén rogygyant tartásával”. Ha nem hiba, akkor a korrupt vállalkozót erkölcsileg semmi sem különbözteti meg a nem korrupt vállalkozótól. Ha az egyén rogygyant tartásának köze sincs a korrup-

cióhoz, akkor ennek nincsenek erkölcsi okai és következményei.

Egyetértek Sajóval abban, hogy a korrupció az átmeneti gazdaságokban, az állandó növekedés kényszerében és bővületében, a világgazdaság globalizálódásának körülményei között különlegesen dinamikus szerepet tölt be. Igen meggyőzően rajzolja meg az utat a vesztegető államtól a zsaroló államig, és innen tovább, a nemzetállami demagógiáig. E folyamat válaszása közben arra kényszerül, hogy legalább közvetett módon erkölcsi ítéleteket fogalmazzon meg. Sőt, nem is mindig csak közvetett módon teszi ezt, hiszen „velejeig korrupt” rendszerekről is beszél, és kijelenti, hogy „A korrupció tagadhatatlanul erkölcselen, társadalmi és gazdasági következményei inkább károsak, mint hasznosak”. Ez a megállapítás azonban nehezen különböztethető meg azoktól az értéktételektől, amelyekre Sajó másutt a moralizálás pecsétjét sűti.

Sajó nem érez kedvet arra, hogy a korrupció moralizáló elítélésével szemben egy másik erkölcsi pozíciót dolgozzon ki. Ezért relativizálja a korrupció fogalmát, kimutatja róla, hogy különféle kultúrákban mást és mást ölel magába. Ez azonban nem túl célravezető eljárás, hiszen épp azt nem cáfolja meg, hogy valamit mindenütt értenek rajta. Ily módon a lopás is tehermentesíteni lehetne az erkölcsi ítéletektől. Illyés verséből, a Hősökről beszélékből tudjuk, hogy a parasztok nem tekintették lopásnak, ha éjszaka visszacsenték a földesúrtól egy részét a termésnek, amelyet nappal ők termeltek; a földesúr azonban lopásnak tekintette ezt. A rózsaszedés a német államokban a XIX. század negyvenes éveig nem számított lopásnak, aztán lopásnak számított. Proudhon pedig lopásnak tekintette a magántulajdont, úgy ahogy van. A lopás a kultúrák és osztályérdeknek igen fontos különbözőségei, és a ki-

vételes megítélés alá tartozó esetek száma ellenére egy adott történelmi pillanatban és helyen mégis körülírható és értékelhető fogalom. Sajó – hogy megússza morális ítékezés nélkül – el szeretné ragadni a korrupciótól objektív kritériumait: „Az a korrupt, amit ilyenként bélyegez meg a közfelfogás.” Csakhogy a közfelfogás maga is objektív kritériumok alapján bélyegez korruptnak valamit. Még ferdébbre sikeredik a szóban forgó fogalom szubjektívizálása, amikor Sajó a közbizalomhoz köti. Teljesen korrupt társadalmakban – mondja – nincs közbizalom. Sajó szerint tehát, minthogy a korrupció a közbizalom sérelme, teljesen korrupt társadalmakban korrupció sem lehetséges. Csakhogy a korrupció foka nem a közösség bizalmától, hanem az elkövetők lehetőségeitől és pofátlanságától függ. Egy korrupt cselekedet akkor is korrupt, ha senkit sem háborít fel.

Ha tagadjuk, hogy értékrendünk alapvetően objektív kritériumokon alapszik, akkor kritikai szellemünket bekötött szemmel küldjük el sétálni az erdőbe. Kádár árulása a világpolitikai konstelláció folyamánya volt. Sem az árulás, sem elkövetője nem szépült meg attól, hogy nem lehetett megúszni. A politikai korrupció pedig az átmeneti gazdaságok természetéből és szükségleteiből következik, de sem ő nem szépül meg ettől a magyarázattól, sem az átmeneti gazdaságok. Hogy moralizáló módon fejezzem ki magam: a normális állapotában is meglehetősen rút, de legalább életképesnek látszó kapitalizmushoz többféle módon lehet eljutni; mi erre a célra egy meglehetősen nyomorúságos utat választottunk. A legutóbbi években kifejlődött nálunk a nyíltan zsaroló, zsarnokság felé araszoló, szégyentelenül vesztegető állam. Csakhogy – ismétlem – minden korszak minősíti a hőseit, azokat tehát, akik létrehozták és arcukat kölcsönözték neki. Korrupt rendszerek mindenütt vannak, de a korruptság jellegét, mértékét az objektív lehetőségek és szükségletek tág határai közt a játék szereplői határozzák meg. Ezért nem tehető lomtárba a morális mérce.